

Dimitris Georgiadis: la memòria de les pàtries perdudes

Nascut en 1960 a Tessalònica, al barri de l'Estació Vella, segon oficial a la marina mercant en la seva joventut, cap de supervisió d'estiba al port d'aquesta ciutat i ara jubilat, coral amic meu des del 1988, quan ens vam conèixer per casualitat a l'oficina de correus del carrer Tsimiskí, Dimitris Georgiadis és per a mi la veu de la memòria més dolorosa i amarga de l'Hel·lenisme, que m'ha ensenyat en innumbrables converses, la majoria estiuenques. La veu dels refugiats d'Àsia Menor, la veu de les pàtries que es van perdre en 1922 i en 1923, la memòria tot just centenària.

Dimitris Georgiadis és membre de la Unió Panhel·lènica de Kuvukliotes «Óssios Varadatos de Prusa», de la qual la seva germana Tassula és ex-presidenta. Això ens porta al punt de partida —i de referència— d'aquesta entrevista: almenys una cinquena part de la població de Grècia és d'origen refugiat, d'Àsia Menor, però tota aquesta gent no manté la mateixa consciència del seu origen.

Aquesta entrevista es realitza el 25 de novembre del 2022, telemàticament, per la recent operació de cataractes a què s'ha sotmés, amb èxit, l'entrevistat. Cal agrair al seu fill Aléxandros Georgiadis el seu suport tecnològic, especialment per la transcripció a text escrit, de la traducció del qual s'han encarregat l'entrevistador per a *Αέρηδες – Torre dels vents*, Rubén J. Montañés, Antoni Góngora i Pau Sabaté.

Quins són els vostres avantpassats més immediats, és a dir, els avis i els pares? Quin és el seu origen?

Jo sóc refugiat de tercera generació. De la Tràcia oriental quant a la família del meu pare, i d'Àsia Menor per banda de la meva mare. La família del meu pare — i crec que he de fer-

ne esment, d'això, perquè és un senyal de l'etern viatge de l'Hel·lenisme, de la nostra constant odissea —, eren *sarakatsani* de la contrada de l'Epir, expatriats després de la caiguda de Suli, perquè així ho van voler el temps i el destí. Es van trobar, com a *sarakatsani* nòmades, a la zona de la Tràcia oriental, a la contrada entre Kessani i Makrià Gèfira (Uzunköprü). Aquesta gent va viure en un poble que s'anomenava Tatarköy, avui Tatar, ha canviat el seu nom. Nosaltres continuem dient-ne Tataraki, i l'he visitat.

A la família de la meva mare, vivint el seu viatge odisseic, els van obligar a expatriar-se de la terra dels seus avantpassats, de la contrada de Mani, al sud del Peloponnès, una contrada on hi havia el poble, el vilatge de Kuvúklia, a prop de l'actual Areópolis, i al costat d'un altre poble que es deia Kita. Els van expatriar a la zona de Prusa, que havia quedat despoblada, aproximadament des del 1300, després de diverses fams, daltabaixos i epidèmies, però també després del pas dels almogàvers dels catalans, i encara més, després del pas dels otomans, la primera capital dels quals era a prop d'allí, a Nicea, avui Iznik. Totes dues famílies van recórrer, doncs, la totalitat d'allò que anomenem espai hel·làdic, el qual incloïa l'Hèl·lada continental, l'Hèl·lada minorasiàtica i les illes de l'Egeu. Es van assentar, per fer la seva nova vida, a la Tràcia oriental, i al nord-oest d'Àsia Menor, l'antiga Bitínia, a Kuvúklia. Els meus avis es deien, per la banda de Tràcia, la del meu pare, Dimitris i Anastassia; per la banda de la meva mare, Apostolis i Arkhondí.

Aquestes famílies, aquesta gent, aquesta generació, van tenir el trist privilegi de veure's forçats, cent anys i escaig després una família, i vora els tres-cents anys la família de Mani, a expatriar-se de nou, aquesta vegada en condicions molt pitjors, i retornar a l'espai grec continental. La família del meu pare va marxar, no se sap amb certesa quan, entre els anys 12 i 14, i vingué a la Grècia continental. Vingué a la zona de Tessàlia, a la plana. No s'hi van assentar per diverses raons. S'assentaren, tanmateix, a la contrada de Serres, a la vall de l'Estrímon, de l'Aigua Negra, com en deien els otomans, Karasu. La família de la meva mare va marxar de Kuvúklia de Prusa el 1922, no amb l'intercanvi de poblacions del 23, sinó sota pitjors condicions, més desfavorables, perquè hi vingué l'exèrcit turc, que acompanyava un tropell de partides irregulars, els anomenats *tsetes*.

Fotografia feta en 1918, a Prusa, abans de la partida de Iorgos Mavridis (centre), cap a Amèrica, on s'anomenaria George Kontiles. A la seva esquerra la seva germana Anthiopi; a la dreta, amb els peus al tamboret, Pandós Mavridis; a sota, amb feç, Apostolis Mavridis, avi matern de l'entrevistat.

Dimitrós Ioannidis [o Georgiadis], amb la seva esposa Anastassia, i d'esquerra a dreta els seus fills Kostandís, Vassilikí (única que viu encara), Ànguelos i Triandàfil·los, pare de l'entrevistat. Fotografia feta en 1935, a Serres.

Tot exèrcit regular pot ser un exèrcit d'ocupació, però és un exèrcit regular. Les partides paraestatsals, els grups paramilitars massacren, saquegen. Violèn. Van marxar, doncs, en setembre del 22, deixant-s'ho tot. Quan diem «tot», és «tot». El pare de la meva mare, Apostolis, portava el meu besavi a les espatlles, perquè era vell i molt dèbil. El camí, la història és el camí, la història és Kuvúklia. El port més proper, Mudanià. Amb un episodi molt, molt, molt lleig a Mudanià...

Quan el front es va ensorrar, l'exèrcit grec, en la seva gran majoria va recular. En desordre. Molts soldats van quedar aïllats, isolats de les seves unitats. Alguns van ser fets presoners, alguns foren massacrats. Això té la guerra... Al moll de Mudanià... És una història que mai no li vaig sentir al meu avi, la vaig sentir de la meva mare, i la meva mare l'hauria sentit de la seva mare o dels germans; del germà de l'avi, el petit, que va ser l'únic que es va quedar a Grècia, els altres dos havien marxat, Dimitrós l'any 14 i Iorgos el 19, per defugir l'enllistament obligatori als batallons de treball. El meu avi protagonitzà un greu episodi que mostra, tanmateix, com eren de revolts els temps, com eren de revoltes les aigües històriques. Al moll un *tsetis* turc va trobar i apartar un soldat grec que feia voltes com foll. Estava desarmat. Va intentar matar-lo. El meu avi, que no tenia precisament fama pel seu caràcter tranquil, era molt geniüt —i en general tots ho eren; tot el poble eren *maniates*, tenien sempre la faixa solta— s'hi va abocar, arrabassà el soldat grec que anava perdut, no estava en el seu seny, i va matar el *tsetis* turc. Era *tsetis*, era soldat? Soldat no crec que fos. Era un civil turc? Probablement. Això no m'ho revelà mai l'avi. Fou un trist episodi, com tot el que s'esdevingué. Mudanià, Tekirdağ, la vella Redestós. Pas a Tràcia, a peu, i van acampar després d'alguns dies de camí, a la contrada de Xanthi. Hi van restar un mes a la tardor del 22, octubre. Després van marxar. No tenien res per menjar. Menjaven herbes com les ovelles. Això són dades històriques que m'ha llegat la meva mare. Mig poble el van exterminar el tifus i la disenteria. No tenien res per menjar. Van acabar a Serres, i també a Serres va acabar la família del meu pare, l'avi Dimitris i els seus germans.

I així s'hi van quedar les dues famílies. I així, entre els esdeveniments històrics del període, de les èpoques, es van conèixer la meva mare i el meu pare. I així vaig nèixer jo, a Grècia, ja com a refugiat de tercera generació.

Per tal d'ubicar millor tothom que llegeixi açò, quines són les dates i llocs de naixement dels vostres pares?

El meu pare va nèixer en 1925 al poble Kumarià de Serres. La meua mare va nèixer en 1934 en un poble veí que es deia Adelfikó. Aquí, a Adelfikó, s'havien assentat; hi havia habitants autòctons, també a Kumarià hi havia habitants autòctons. Els pobles eren en finques d'un bei turc. Quan van marxar els musulmans otomans que hi habitaven, i dissortadament no sabem on va anar aquesta gent, s'hi van assentar [els refugiats] i van fer les seves vides. El poble va prendre el nom «Adelfikó» [Fraternal]; un altre poble veí va prendre el nom «Kuvúklia». I el nom «Adelfikó» el van donar probablement perquè la majoria de la gent d'Àsia Menor era d'un raval de Kuvúklia que en deien Agiopígado; a Agiopígado hi havia un cafè que es deia «Adelfato». Hi faig una connexió que no s'ha demostrat, però en gran part pot donar-nos el motiu pel qual van anomenar el poble «Adelfikó».

Nadal del 1955. Els pares de Dimitris Georgiadis, Triandàfil·los i Evstratia, anant de Kumarià a Adelfikó per dinar a casa de la família d'ella, segons costum.

I tant. Pel que sé, a la vostra família sempre ha estat present aquesta consciència del desarrelament i del rearrelament. Com ha restat en la memòria familiar l'expatriació violenta de les terres pairals? Ha estat un record persistent, dolorós, com d'una pèrdua irreparable?

És la definició de «pèrdua». És el compendi de la pèrdua. Aquesta gent, sense comprendre-ho, van ser, en realitat, naufrags de la Història. Així vaig tenir la sort, vaig tenir l'excel·lent sort, de ser un nen a Tessalònica —on vaig néixer jo en 1960—, en una Tessalònica dels refugiats, els quals van reemplaçar, en gran mesura, la comunitat jueva de la nostra ciutat, que fou anihilada pels nazis als camps d'extermini. Vaig tenir, doncs, la sort de néixer en 1960 a la Tessalònica dels refugiats. A la Tessalònica dels jueus. A la Tessalònica dels pocs eslaus que hi van restar; però també a la Tessalònica dels molts jueus absents. Tessalònica, aquells anys, era una «mare de refugiats». Per tot arreu, refugiats. La majoria de Tessalònica sabia turc. Això ho he verificat també per unes altres fonts, tant turques com gregues, però sobretot per la meua família. El meu avi, com la meua àvia, parlaven molt bé turc; quan jo era un nen petit i no volien que entengués quelcom, parlaven turc. Així, gratis, vaig rebre les primeres lliçons d'aprenentatge de la llengua turca, de les quals no em penedeixo en absolut, a casa meua. Vaig tenir, doncs, la sort de

viure a casa amb els avis, diguem-ne, tracis, amb l'avi traci i l'àvia tràcia. Aquesta meva àvia procedia d'un poble a prop del poble de l'avi —el vell Tatarköy— que abans s'anomenava Dervén, és a dir, congost entre muntanyes, i avui s'anomena Karabürçek.

Vaig viure, doncs, catorze anys amb aquests avis. L'avi tenia un torrador de cafè. Flairava espècies, galetes; flairava braser. Allí vaig escoltar les primeres històries, juntament amb altres jaios. Escoltant d'amagat, perquè al voltant del braser tenien lloc les primeres anàlisis de les batalles, els primers records. Sempre hi havia discrepàncies. El meu avi havia tingut la trista sort de fer el soldat si fa no fa durant deu anys, dels quals tres va ser presoner a Alemanya durant la Primera Guerra Mundial, va estar a Görlitz, que aleshores era Polònia i ara torna a ser-ho [Zgorzelec], és a la frontera, en un riu, [el Neisse]; els oficials monàrquics hi van rendir el IV Cos de l'Exèrcit. Jo ho escoltava tot, escoltava noms, escoltava ubicacions, escoltava records. I escoltava també quelcom que m'ha guiat: el meu avi va estar, més o menys deu anys, soldat i presoner; va estar també a la campanya d'Àsia Menor. [Però] mai no el vaig sentir parlar amb odi, sense dignitat, de l'adversari, de l'enemic, dels turcs.

Vaig tenir també la sort de sentir contes de l'àvia tràcia, molts dels quals, recercant, existeixen, talment els mateixos, en la mitologia infantil turca, en els contes infantils turcs. És molt bonic créixer amb un avi i una àvia que tenen, sense voler, inconscientment, aquest carisma de transmetre't allò que demà, despús-demà, et serà riquesa de vida i llegat d'esperit. El llegat d'esperit del meu avi i de la meva àvia són els que defineixen per mi la pèrdua.

Alhora, tanmateix, vaig tenir la sort, a banda d'estar de nen amb els meus avis de Tràcia, d'estar, ja gran, amb la banda d'Àsia Menor de la família, que coneixia només a l'estiu al poble, a casa de l'avi Apostolis i de l'àvia Arkhondí; també per Nadal, amb la *gurnokharà* [«joia del porc»], amb les tapes, amb els aiguardents, amb els vins. Les grans joies dels nens, dir les nades... Totes aquestes joies em recorden la meva àvia Arkhondí, que vaig perdre molt prematurament, quan tenia set anys, poc de temps abans de la dictadura [dels coronels] a Grècia. La meva àvia era una jaia clàssica d'Àsia Menor, amb el *tsemeri* [mocador de cap], com l'altra àvia, també amb una altra mena de *tsemeri*; aquesta portava al seu endins el mateix trauma que tothom portava, però dues vegades. El seu germà va desaparèixer en la Primera Guerra Mundial, als anomenats «Batallons de Treball» de l'exèrcit otomà, els Amele Taburları, als quals anaven obligatòriament els no musulmans, amb la perspectiva de desaparèixer. La raó és una altra història; qui llegeixi que eren els Amele Taburları ho comprendrà. És clar que no deien que va morir als Amele Taburları; deien que va morir a la batalla dels Dardanel, als Dardanel, el 14, el 15, el 16... Aquesta àvia, doncs, tenia un trauma doble, per la pèrdua del seu germà. I recordo, com recordo els contes de l'àvia Tassó de Tràcia, les cançons d'Àsia Menor, els menjars d'Àsia Menor, perquè la meva àvia hi tenia la mà d'or: les coques, els dolços, els menjarets que em feia per amanyagar-me perquè era un net que vivia lluny. Recordo els *mirológia* [cants de vetllatori]. Recordo, tanmateix, quelcom que em digué també la meva mare molts anys després: era una cançó, que existeix encara en la discografia grega tradicional i diu: «Que

s'abaixen les muntanyes...» L'àvia la deia amb una altra lletra: «Que s'agenollin les muntanyes, perquè pugui veure Kuvúklia»...

Molts anys després, quan jo ja era un home —no diria pas un jove— va emmalaltir el pare de la meva mare, l'avi Apostolis —l'avi Dimitrós havia mort el 80, en agost, a l'edat de vuitanta-set anys, fou el dia que vaig anar a Serres a acomiadar-me'n perquè anava a embarcar-me en pràctiques en un vaixell de càrrega; la meva àvia Tassó va morir el 74, més aviat, i l'àvia Arkhondí va morir el 67 de càncer de pulmó, la nostra malaltia familiar, l'ha segat, aquesta família, el càncer— i així, allà pel 1989, jo casat i amb un fill, l'avi Apostolis, el d'Àsia Menor, el de Kuvúklia, vingué a viure amb nosaltres, a la casa de la seva filla, la meva mare, i del meu pare, el seu gendre, després d'un ictus cerebral.

L'avi estava paralític; ictus cerebral. Jo li pregava que s'aixequés; no s'aixecava mai i deia «no m'ho permet la meva edat» amb una pronúncia característica, la dels d'Àsia Menor de la contrada, en un parlar local. Un dissabte a la tarda, fred de novembre, venia desembre i havia de marxar a principis de desembre per anar a terres ibèriques, a la vostra pàtria, perquè fou el cas que em vaig casar amb una noia catalana, i anàvem a passar-hi el Nadal, a veure la família perquè veiessin el nen, la criatura, el meu primer fill, Triandàfil·los. Ens havíem aplegat aviat, jo pintava fora i ens vam recollir aviat perquè em rentés i prenguéssim un cafè amb l'avi. L'avi, que sempre es negava, i jo li ho vaig pregar també aleshores, «no puc», i estava ajagut. En algun moment, que la mare m'havia servit un bon cafè grec doble, amb força crema, dels de cent bambolletes, va començar un documental, a les sis, al segon canal de la televisió pública que parlava de Prusa. Vaig fer dues xarrupades al cafè i li vaig tornar a dir «avi, aixeca't, aixeca't». «Vinga, que no puc», em diu. «Avi, fes un esforç i vine, fes coratge, aguanta, que fan un documental sobre Prusa». No hi digué res, no va parlar. Amb una mà va arrossegar les mantes, perquè feia fred. Arrossegà els peus, no caminava, portava sense caminar dos mesos, dos mesos i mig, potser tres. El vaig ajudar. L'avi va sortir i va caminar. Llavors vaig comprendre, llavors vaig comprendre què significava una paraula, cinc, sis, set lletres, per aquest home...

Vivint deu anys amb el meu avi d'Àsia Menor vaig aprendre moltes coses; vivint tants anys amb la meva mare i amb el meu pare, vaig aprendre altres tantes. Però, quan l'avi es va recuperar, vaig tenir una biblioteca d'on vaig poder treure molt de material. L'avi mai no volia que en parléssim. Volia que parléssim [de la guerra] d'Albània, que parléssim de com era la vida aquí, després... Però mai no tenia la boca per parlar de festes i de joies. No volia que parléssim del poble, només de les festes del poble... Malgrat això, vaig aprendre moltes coses que després em van ser útils. El seu patrimoni no era només un patrimoni de dolor i ira. Era un patrimoni inextingible. Era de dolor, d'ira; gens de perdó! Però de molta comprensió.

El vostre interès pels orígens familiars us ha fet interessar-vos també per la història. Poques persones han llegit tanta bibliografia sobre la Grècia de Venizelos, sobre la Primera Guerra Mundial, sobre els esdeveniments que van portar al Gran Desastre d'Àsia Menor amb les seves conseqüències – l'intercanvi de poblacions, etc. Quina és la

vostra opinió personal amb relació a les circumstàncies que van provocar el Gran Desastre?

Bé...

Més endavant tornaré a preguntar sobre la qüestió de manera més detallada.

Sí. Bàsicament... primer voldria dir que no soc de les poques persones que han llegit tant sobre el tema. Fa molts anys que intento entendre en profunditat què és això. Sempre he tingut interès per la història. Però fa alguns anys, bastants, que hi esmerço esforços abans d'arribar a algunes conclusions, no sols perquè m'interessa el tema des del punt de vista històric, sinó també com a ciutadà actiu a Grècia. No em considero un simple particular, vull ser un ciutadà grec, perquè és... em considero —i no és que me les doni de res, ni és cap presumpció—, fa molts anys que em considero, per dir-ho així, un ciutadà actiu amb interès per la vida pública. I un ciutadà actiu amb interès per la vida pública a Grècia, que no és Portugal, que no són les illes Cèlebes, que no és Xile, vivint en un país com Grècia amb tot aquest veïnat, un ciutadà actiu ha de tenir allò que es diu perspectiva històrica. Sempre disculpava els meus fills de no ser bons estudiants de matemàtiques, de física, de llengües estrangeres, però no els permetia mai ser mals estudiants d'història. Si vius en un veïnat que, com deia Churchill, «produeix més història de la que pot consumir», cal que tinguis perspectiva històrica.

Bé, doncs, llegeixo molt, llegia molt. Primerament us voldria dir, en la mesura que pugui, quines són les raons, quines considero que són les causes d'allò que anomenem el Desastre de l'Àsia Menor. Si no m'equivoco, aquesta era una de les preguntes.

Sí.

Bé, doncs, comencem amb el que considero molt important. Alguns pobles tenen gravat al seu ADN una característica antropològica. Crec que a l'ADN del grec, a l'ADN antropològic dels grecs hi ha gravada la dissensió. Aquesta dissensió que recorre històricament la història de Grècia, des de l'època arcaica a l'hel·lenística fins avui. El segon factor important va ser l'absència de lideratge en el període 1919-1922, d'un lideratge, per exemple, com el de Venizelos. Se'n va anar després de les eleccions de 1920 i va deixar d'existir aquell lideratge que inspirava alguns, que alguns veneraven i altres odiaven. I alhora, un cop desaparegut Venizelos, els dirigents polítics que arriben al poder tenen com a tret distintiu el fet de no ser acceptats per les potències vencedores de la Primera Guerra Mundial, les mateixes potències que amb el Tractat de Sèvres i amb les seves decisions posteriors havien imposat l'exèrcit grec com a força d'ocupació, de pacificació, d'ordre, cadascú que ho digui com vulgui, a Esmirna. L'atac de l'exèrcit grec no es va produir perquè sí, sinó basant-se en certes decisions. Aquestes decisions no venen al cas, les coneixem tots. Més o menys així va ser com hi va anar l'exèrcit grec, amb uns compromisos determinats i amb una missió determinada. Després de les eleccions de 1920 la direcció política no tenia una percepció clara de la correlació internacional de forces, de

la seva posició en el joc geopolític i en la realitat geoestratègica canviant. El 1916 se signen els acords de Sykes-Picot. Aquests acords, que van ser violats per la part anglesa, van dur, a partir de 1920, a contramesures per la part francesa amb el tema de Cilícia. L'ascens dels bolxevics a la Rússia de l'època era un altre factor. Tot això els dirigents polítics després del 1920 no ho van poder ni tan sols percebre. No van interpretar correctament gairebé res, malgrat haver-ne rebut els avisos. I encara que els havien advertit del que passaria tant militars destacats com polítics de la seva mateixa línia ideològica, com ara Ioannis Metaxàs, el que més tard seria dictador, van seguir la política que van seguir, van seguir la idea que van seguir, que culminarà amb l'expedició al Sangàrios l'agost de 1921, la immobilització després en la línia defensiva concreta d'Afyonkarahisar i el posterior enfonsament del front. Si no veiem la qüestió en conjunt, no podrem entendre per què vam arribar al Desastre d'Àsia Menor. El Desastre d'Àsia Menor és conseqüència del fracàs de l'expedició militar a l'Àsia Menor. Si l'expedició no hagués fracassat, no sabem com serien les coses llavors, però sabem molt bé que va fracassar. El preu que es va pagar, l'hem vist. Això és la resposta a la primera part de la pregunta. Em podríeu recordar la segona part?

I tant! És una mica el mateix, diguéssim, però més detalladament. Podríeu destacar quines són les causes i quines les conseqüències principals del Desastre d'Àsia Menor? Com van influir el període i els fets en qüestió en la idiosincràsia de la Grècia actual?

A les causes, ja m'hi he referit.

Sí.

Sobre les conseqüències, doncs, si han influït en la Grècia actual, la Grècia actual no seria la que és, si no s'hagués produït el Desastre d'Àsia Menor. El Desastre d'Àsia Menor no és una derrota militar, és un desarrelament que engendra el Tractat de Lausana, que engendra els intercanvis de població. La Grècia actual, n'estic completament segur, és el resultat de l'empelt de l'Hel·lenisme d'Àsia Menor, i quan dic Hel·lenisme de l'Àsia Menor, vull dir la cultura dels refugiats, vull dir l'Hel·lenisme del Pontos, l'Hel·lenisme de la Tràcia i aquest Hel·lenisme que anomenem d'Àsia Menor. Les conseqüències, les hem vistes, perquè avui veiem una altra Grècia. Però les conseqüències no han afectat només Grècia. Han afectat enormement l'actual Turquia. I influeixen encara sobre allò que anomenem Mediterrània oriental. A Grècia res no seria igual, si no s'hagués produït aquest empelt. És clar que hauria estat millor que no hagués existit l'expedició d'Àsia Menor, que no s'hagués produït el Desastre d'Àsia Menor. Sens dubte hauria estat millor que ningú no hagués estat desarrelat. I avui de segur que nosaltres no seríem aquí parlant d'aquest assumpte. La Grècia actual és filla del Desastre d'Àsia Menor. I per què dic això? Repeteixo, no va ser una derrota militar, va ser un desarrelament cultural. Quan ets desarrelat culturalment, dus amb tu la gastronomia, la música, la manera de veure el món, els oficis, dus els costums, les penes, dus la fesomia, ho dus tot, allò que has perdut i allò que has trobat, tot el que pots dur. Van empeltar Grècia amb tanta riquesa! Però hi ha una cosa amb què va ser empeltada la Grècia moderna i que van dur els refugiats, i em sembla

que això hi va deixar una marca: quan no tens res, quan ho has perdut tot, comences de zero, de no res. La nostra família va viure més o menys fins l'any 1930 en tendes de campanya. Ja des del primer hivern quan s'hi van instal·lar, l'ajuda que arribava per als refugiats tant de l'estranger, de països europeus i d'Amèrica com de l'Estat grec, era escassa. Aquesta gent va començar de no res, amb una agulla. D'agulla, en tenien, de fil, no. Calia sobreviure, només un exemple: tallaven fusta verda per a escalfar-se. La poca fusta seca que hi havia s'havia acabat. No hi havia carn. Ja des del primer hivern van desaparèixer els castors del riu. Recordo que el meu avi em deia: «Beneïts sien els castors, ens els vam menjar tots». De llavors ençà no han tornat a aparèixer castors al riu, però fa tres anys vaig tenir la sort de veure una llúdria en una riba de l'Estrímon, un vespre de desembre abans de dur els béns de Déu a casa meva, carn de porc, salsitxes, aiguardent, vi. Sempre m'assec en aquell pont, hi fumo una cigarreta, hi bec un conyac i en llenço una mica al riu. Aquell vespre vam veure una llúdria cruspint-se una carpa a la vora del riu. Torno al tema. La gent havia de sobreviure. Doncs bé, de les pedres, en treien pa; feien fang, hi barrejaven palla i feien maons. I així, amb toves, van construir les primeres cases. El que va marcar la Grècia actual és la set insaciable de creació i de vida que tenien els refugiats grecs. M'enteneu?

Sí. L'estiu del 2008 va fer un viatge llarg, en part a peu, des de Salònica fins a Kuvúklia, al nord-oest de Turquia, del qual hem parlat abans, a uns dos-cents quilòmetres de la mar Egea, entre Prusa, avui Bursa en turc, i la Propòntida. Ens podeu explicar quin va ser el motiu d'aquest viatge, que d'alguna manera vau repetir després? Què cercàveu?

Bé, el viatge del 2008. Quan era jove, sabia que pertanyia a una família de refugiats. Sabia que era d'Àsia Menor per part de la mare i de Tràcia per part del pare. Tenia idees però eren rudimentàries i niaven de manera creativa en un racó del cervell i hi covaven. A mesura que em feia gran, vaig crear la meva pròpia família, però en els anys dels meus viatges, els anys dels meus estudis, sempre em passava pel cap la pregunta, com és que ens trobem aquí, com és que em trobo aquí. Els primers anys de l'adolescència i la joventut vaig ser arrossegat pel remolí dels grans ismes, capitalisme, socialisme, comunisme. A Grècia havíem sortit d'una dictadura. Havíem sortit del trauma de la invasió i l'ocupació del 40% de Xipre. A mesura que em feia gran, doncs, tot això que era dins meu no ho podia treure, perquè m'havien arrossegat les necessitats, el corrent de la vida. Als trenta i escaig —l'avi ja era amb nosaltres des dels trenta—, diguem-ne cap als trenta-tres anys vaig començar a llegir sobre el tema, a seguir-ne la bibliografia. Dels trenta-cinc als trenta-set més o menys, això es va intensificar. I cap als quaranta la meva mare volia anar d'excursió per visitar Kuvúklia amb l'associació de kuvukliotes «Óssios Varadatos». Hi va anar i, en tornar, jo ara ja disposava de fotografies, impressions fresques de com és avui. Un vespre, entre els llibres que tenia en vaig trobar un al qual no havia donat gaire importància: era el *Llibre negre de l'Hel·lenisme*, del periodista Kapsís, que es referia als fets posteriors al Desastre. Aquell era el primer vespre després d'haver deixat de fumar; vaig restar despert fins a dos quarts de cinc. A les vuit entrava a la feina. Vaig fumar quatre

cigars i vaig beure massa conyac tenint en compte que era estiu. Al matí no em vaig aixecar per anar a la feina, primera vegada i darrera que m'ha passat. Quan em vaig despertar, després d'algunes trucades telefòniques, em vaig adonar del que havia fet. Va ser un problema. Si normalment no em despertava amb facilitat, imagina aquella nit i aquella matinada com em podia despertar. Vaig decidir no sols que hi aniria, sinó que hi aniria ben preparat. Des del 2000, 2001, amb la pèrdua, a més, de l'avi Apostolis el 1999 —va morir als noranta-cinc anys— que hi volia anar. I per al viatge d'aquell any vaig optar per anar directament a Àsia Menor. Com que m'havia organitzat molt bé, perquè no volia només anar a veure el poble, sinó l'Àsia Menor, el trajecte era: vaixell al vespre de Salònica fins a Quios, i d'allà vaig passar a Çeşme. Recordo la sortida del sol quan arribàvem a Quios, una alba rosada. Sorgia de les profunditats d'Àsia Menor solcant el cel. Jo intentava veure els estels per l'altra banda, els estels del matí. I venia un aïret agradable, una brisa fresca, perfumada, des de dins de Turquia, de l'orient, de l'Àsia Menor, de Jònia. Vaig passar a Çeşme, i d'allà a Erithrés, fora d'Esmirna, Teos, Klaros. Arqueologia. D'allà vaig anar a l'antiga Colofó, on no hi ha res, només ruïnes. I d'allà a Focea, Menemeni, Aivalí, a Làrissa, vora el riu Hermos.

Dimitris Georgiadis, a Aivalí.

Fins arribar a Kuvúklia vaig passar per Paleókastrò, avui Balıkesir, pel llac d'Apol·lònia, per diferents pobles i ciutats. I vaig arribar a Kuvúklia. Duia mapes de Kuvúklia. Vaig acabar en una residència d'estudiants que era com una pensió per a visitants, també. I quan vaig deixar la pensió i vaig anar on era el poble —és a dir, l'antic poble històric existia, però anaven construint tot al voltant—, vaig trobar les cases tal com les van deixar els avis. Vaig trobar les places com llavors.

Vaig trobar la plaça d'Agiopígado, no com llavors, però gairebé igual. No sé per quina raó m'orientava amb tanta facilitat, molt probablement perquè els mapes eren molt bons. Em vaig dirigir a la zona d'Óssios Varadatos, ho vaig demanar, m'ho van dir i hi vaig anar. Els turcs hi feien obres, llavors. Hi vaig anar, vaig seure i ho vaig veure. Hi vaig fer coneixença amb turcs. Els habitants actuals de Kuvúklia són de Kavala, l'antiga Kavala, de Sokhós, de Nigrita i de Langadàs. També hi ha uns quants pomacs de Nevrokopi i de Tràcia, de per allà dalt. Aquesta gent, doncs, em va mostrar la font d'Óssios Varadatos. Óssios Varadatos era un sant d'allà, més aviat un monjo ermità, no ho sé, aquest és el que tenien i, a aquest, el van fer sant els nostres avis. Em va mostrar el monument i em va dir en un to molt amable: «Mireu això. És la font sagrada d'Óssios Varadatos» —fent servir *àgiasma*, el mot grec per a «font sagrada»—, «ets el primer que la veu com la veien els avis. Els primers anys, els anys turbulents, els nostres la van cobrir amb terra perquè no es veiés, però ara que fem el parc aquí i l'ajuntament fa un aparcament per als cotxes i tenim les alzines,

unes alzines enormes» —com em deia l’avi—, «hem pensat que estaria bé descobrir-lo i que estigués aquí perquè el vegeu». La vaig veure tal com era, vaig ser el primer, és probable que no la veiés així ningú altre, perquè va ser completament restaurada i restauració d’alguns monuments a Turquia, i probablement a altres països i al meu país, a Grècia, significa separar-los d’allò que eren, de la seva matriu. Jo he arribat a temps de veure’l.

I, doncs, per què hi vaig anar? Abans que tot hi vaig anar per veure imatges, imatges que tenia a la memòria. Hi vaig anar per verificar algunes coses, les que veia, les que creia, les que considerava. Sobretot hi vaig anar per empalmar la corda que es va trencar el setembre del 22. Considerava que era el meu deure tornar a connectar amb una part de la meva família. Calia lligar-m’hi. El lloc, el temps, l’espai actuaven com a calmant, eren un bàlsam. Allò que no van poder sentir l’avi i l’àvia, i la meva família en conjunt, va tenir la sort de poder sentir-ho la meva difunta mare. Molt més afortunat vaig ser jo. Aquell any no vaig anar al poble de l’avi. Voleu que us parli del segon viatge?

Per què no? De tota manera, abans de parlar del segon viatge, com que heu dit que havíeu parlar amb turcs del poble, us volia demanar si vau sentir cap neguit, cap por en relació amb la rebuda que us esperava.

Cap neguit ni cap por. Per raó de la meva feina —com a vell mariner i després estibador, supervisor i més tard coordinador de supervisió, però llavors era supervisor— treballava amb molts vaixells turcs, amb els mariners turcs. Mai no vaig tenir problemes amb ells i crec que ells no van tenir cap problema amb mi. No cal dir que jo era molt professional, les coses clares, primer la feina i després tota la festa que calgui. Però mai no vaig tenir problema amb ells. No m’han provocat mai, llevat d’alguna mínima excepció; si ho haguessin fet, hauria donat les respostes que he après a donar, perquè no soc d’aquells que callen. Ningú no em va ofendre mai, ningú mai em va tractar de manera insolent, i en general puc dir que tenia una molt bona química amb ells. Hi estava avesat. Allà on anava trobava ajuda, allà on fos. Des de la jove farmacèutica a Baidir fins aquell bon noi que em va dur 35 km, de nit, amb el seu cotxe perquè no em cansés, a la serralada del Tmolos, a Birgi, des dels arqueòlegs, alguns arqueòlegs —perquè els arqueòlegs quan veuen grecs a Turquia, no sé, es com si uns experts els llevessin el pa—, des d’alguns arqueòlegs a Erithrés que em van ajudar moltíssim, fins al vellet que em va obsequiar amb un meló perquè no tenia res més a oferir. No vaig tenir cap problema, em van ajudar pertot. Si he entrat en contacte mil vegades amb gent, recordo tres cops només que no m’hagin ajudat, tres de mil. No vaig sentir ni por ni neguit. Em van acollir, però jo els vaig explicar que hi anava a veure els llocs, a visitar-los. No, no vaig sentir cap por, cap neguit. No em plantejava el problema que podia anar a algun lloc on em podien veure com un enemic. Mira com venen les coses de vegades. Jo que he voltat per mig món, per mig planeta, que he viatjat on he viatjat, que m’he casat amb una catalana i una part de la meva família és a Catalunya, a Sabadell, pertot em sento com un turista, i amb els vaixells allà on anava així em sentia. Em sentia un mariner turista. A Turquia, per una estranya raó, em fa l’efecte que soc un viatger. No anava a un lloc estranger, si l’expressió segona pàtria no es prestés

a malinterpretació, i realment s'hi presta, diria que la nostra segona pàtria, la meva segona pàtria és allò que avui es diu Turquia, és l'antiga Àsia Menor, l'antiga Tràcia, d'aquí ve la meva família. Si demà vaig a Bulgària, a Albània, que són països veïns, si vaig a Skopje o a Belgrad, m'hi puc trobar molt bé, però hi sóc un turista. A Turquia sóc un viatger, com peix a l'aigua, com vaixell en alta mar.

Això és vàlid també per al segon viatge?

Al segon viatge vaig triar una altra ruta, perquè volia veure el poble de l'avi de Tràcia. I de l'avia també, per part de pare. Hi vaig anar després del cop d'Estat del 2016, que va ser un moment històric per a Turquia i per a tota la regió. És el començament d'una deriva que no sabem on acabarà; jo sí que ho sé. Ho capeixo, ho noto i per desgràcia, com si fos una Cassandra, els últims anys em donen la raó. Em vaig posar en camí per veure aquest lloc i vaig marxar de Tessalònica en tren, un tren de tarda. Vaig dormir en una església a la vora del riu. L'endemà em van ajudar uns del Peloponnès que anaven en cotxe, perquè estava prohibit passar el pont, a peu. Em van passar a l'altra banda del pont, doncs, i vaig entrar a Turquia. Tot just entrar-hi, vaig tenir una sorpresa agradable. Així com als turcs els feien passar un control exhaustiu —a unes turques vestides de negre, amb burca, les van deixar en calces, literalment, i als homes que les acompanyaven els apuntaven amb les armes tota l'estona—, a mi el policia turc del control em va preguntar: «Per què has vingut aquí?» I jo li vaig dir, en turc: «*Ben dedem köy gitmek istiyorum*, vull veure el poble del meu avi». No es va ni mirar el document d'identitat, me'l va donar i em va dir: «*Git, git, vés, vés*». Es va adonar que, encara que ho digués en turc, jo no sóc turc, perquè no en tinc l'accent. «Passa», em diu, i jo vaig marxar i vaig arribar al poble. Després de voltar molt, tot sigui dit, perquè els turcs no sabien el nom antic, només sabien el nou. Vaig anar a Kessani, vaig agafar l'autobús, vaig arribar a Khariúpoli. Allà, en una parada de taxis hi havia uns taxistes i uns quants vells. Els vaig preguntar si coneixien el poble. No coneixien un poble que era allà al costat! Un jaio amb gorra que fumava un cigarret va i els diu (ho va dir en turc, jo no ho vaig entendre tot): «Sí, home, Bağpınar». El poble avui dia s'anomena Bağpınar. El nom vell és Tatariki. Llavors van entendre quin era i m'hi van portar. La rebuda al poble va ser la rebuda d'un vell amic. Vam seure al cafè. Te i cafè sense parar, converses sense aturador... Al vespre hi vam anar a menjar xai i mandonguilles. Em va acollir a casa seva un dels que portaven el cafè. Tenia una habitacioneta petita, una cofurna, i m'hi vaig allotjar. El seu fill em va portar al cementiri vell dels avis. Em va portar a l'antic camí bizantí que connectava Adrianòpolis amb Redestós. Em va ensenyar on els seus avis havien trobat l'antiga fonda. Vaig estar amb ells gairebé un dia sencer i me'n vaig anar amb la millor de les impressions.

Des d'allà vaig anar a Adrianòpolis, en turc Edirne, i després a Constantinoble. M'hi vaig quedar un parell de dies, perquè hi viu la meva neboda, que està casada amb un turc. Des d'allà vaig anar a Nicea, que és un monument vivent, un museu obert. Després vaig anar a Prusa per segona vegada i em van acollir a Kuvúklia els amics del primer cop: el Hassan, l'Ahmet, l'altre Ahmet, el Mustafà, que ja és mort, i el Mehmet, és clar, que me l'estimo molt. Ell també em va acollir a la seva torre, que té una vinya i un hort. Mentre m'ho

ensenyava, tot això, em va dir amb orgull: «Mira, Dimitris, aquí hi havia les vinyes dels teus avis». Al poble vaig buscar i vaig trobar el que no havia vist la primera vegada. Em van portar a les ruïnes de l'església, vaig trobar la Palestra de Sant Atanasi i la Font de Santa Paraskeví. Vaig anar a Óssios Varadatos, vaig anar a la plaça de Sant Jordi i encara hi havia aquella columna que hi diu que l'any de gràcia 1890, tal dia, amb l'ajuda de tal i tal prohò i de l'església es va construir aquest monument. Vaig buscar i vaig trobar, amb l'ajuda d'un turc de la meva edat, que ja estava jubilat i em va convidar a una síndria ben fresca, a beure te i menjar coca, vaig trobar, dic, el lloc on hi havia hagut la casa del meu avi, a Kuvúklia. Això que diré ara ho dic perquè hem de dir les veritats tal com són: la casa, la va cremar el meu avi perquè no caigués en mans dels turcs. Gran part del barri es devia cremar per això. Eren uns anys de molts trasbalsos.

I tant.

Després de marxar d'allà i de rebre els bons consells dels meus amics turcs —perquè les coses eren difícils, llavors, i ara encara ho són més—, vaig seguir els passos del meu avi Dimitris, com a soldat, de Prusa al Sangàrios. Volia veure els monuments històrics, volia veure els jaciments arqueològics, que no els coneix ningú. Tothom va a Troia, a Efes, amb una mica de sort a Clazòmenes, al defora d'Esmirna, perquè són molt a prop. La qüestió és que per a mi era molt important seguir la ruta del meu avi, que havia aconseguit a la Secció d'Història de l'Estat Major de l'exèrcit grec. Sabia exactament per on havia anat el seu regiment, així que vaig seguir-ne la ruta. És una ruta molt bonica que no va per les carreteres, sinó per camins de muntanya, pels boscos de l'Olimp de Bitínia. Vaig marxar de Kuvúklia i del llac d'Apol·lònia, vaig passar per Mudanià, Tríglia i Siği, i per la vall del riu Adranós vaig baixar cap a Kütahya.

A un poble on vaig passar la nit em van portar uns policies turcs. Jo feia autostop i em van agafar. No vaig tenir cap problema, però allà sí que em vaig preocupar. Vaig passar la nit al cafè del poble. L'amo del cafè era un «llop gris» [*bozkurt*], un feixista turc, un nacionalista que odiava els grecs. Doncs bé, no li va fer res que dormís al seu cafè. No vaig pagar ni un te, no em deixaven. És impressionant com en són, d'hospitalaris. Doncs bé, la nit que hi vaig dormir vaig tenir un desencontre amb la gendarmeria turca, però no cal que en parlem. En tot cas, la cosa podia haver acabat molt malament. Me'n vaig anar l'endemà i vaig voltar amb diversos *dolmuşlar* per les muntanyes de Kütahya. Hi va haver molta bona gent que em va ajudar. Els bombers em van portar amb el seu vehicle fins allà on volia anar, que era el jaciment arqueològic de Çavdarhisar, l'antiga Ezanos. El temple de Zeus, l'antic teatre, el buleuteri, el gimnàs... Vaig marxar d'allà i me'n vaig anar a Sivrihisar, i després vaig baixar a peu, fent autostop, dalt de camionetes plenes de fems, al darrere, amb una quinzena de cabres i ovelles que feien una pudor espantosa, i jo també en feia, és clar.

Vaig arribar a Sivrihisar i vaig voltar cinc dies pels camps de batalla del Sangàrios. Vaig caminar pels marges del Desert Salat, com els pobres soldats de la 9a Divisió, que van caminar deu dies sota el sol d'agost. De dia et rosteix el sol i de nit et mors de fred. Vaig

visitar tots els camps de batalla i vaig arribar a Kale Grotto. En aquest lloc hi ha una forta presència kurda. És al poble de Haymana, a sota d'Ankara. No vaig trobar odi enlloc, no vaig trobar maldat enlloc, però sí que vaig trobar una altra Turquia. És una Turquia que, si en treus els cotxes, les televisions, i les antenes parabòliques, encara porta bombatxos i barba. És una Turquia que, en saludar una dona que devia tenir més o menys la meua edat, va amagar de sobte la mà al darrere. És una Turquia on resen cinc cops al dia. És una altra Turquia, un altre món. Vaig arribar al Sangàrios, en vaig marxar i vaig anar a Afyonkarahisar. Hi vaig passar cinc dies més. Vaig pujar al turó des d'on Kemal Paixà dirigia l'atac al front. Vaig veure moltes coses, vaig caminar pels camps de batalla. Vaig caminar per Sinanpaşa, vaig caminar pels afores d'Afyonkarahisar, per Kalecik, per Dumlupınar, vaig caminar per la vall d'Aliveran... Vaig viatjar fins a la línia de tren d'Esmirna. A Dumlupınar m'hi vaig quedar tres dies. Em vaig quedar a l'estació, a la mateixa estació per on anaven i venien milers de persones. A l'estació d'Afyonkarahisar vaig collir llavors de terra, llavors de clavells de moro, perquè estaven regades amb sang de soldats grecs i turcs. A fora al balcó encara hi tinc uns quants clavells de moro d'aquells, després de tants anys.

Vassilis Kotandís, besavi de Dimitris Georgiadis. Monjo fins als quaranta-nou anys, després es va casar i va tenir família. Parlava grec, turc, armeni, àrab i arameu. Va morir als cent anys, en gener del 1944. Fotografia feta a Serres en 1931.

Després vaig tornar, amb les cames destrossades i plenes de llagues, i passant per Usak, Filadèlfia, Salihli i Sardis vaig arribar a Esmirna, i des d'allà me'n vaig anar directe cap a Pèrgam. A Pèrgam em vaig estar en una pensió que havia estat una casa armènia. El propietari em va ensenyar uns papers antics que havia trobat i vaig veure que estaven en grec. La casa no era de grecs, era d'armenis, però estava escrit així perquè ho entengués tant l'armeni que n'era l'amo i se la venia com el notari grec, i també les autoritats turques, perquè també estava escrit en lletres àrabs.

En fi, Pèrgam és un museu a l'aire lliure: l'acròpolis, el teatre... Però tinc molta sort d'haver pogut veure el jaciment arqueològic d'Ezanos, tinc molta sort d'haver-hi pogut veure els mosaics de les termes, que estaven tancades per a tothom però el guarda, fora d'horari, me les va obrir per a mi sol perquè era grec. Vaig veure com corria el riu Péggalas, bellíssim, entremig de flors, ocells i esquiroles que robaven fruita.

Vaig tenir la sort, baixant cap a la vall del Sangàrios i els camps de batalla, de passar per un poble on vaig beure aigua de la font antiga, que està tota decorada amb marbres que tenen lletres frígies i gregues antigues, toros, moltons, llorers. D'aquella font també havia begut el meu avi, el 1921. Vaig tenir la sort d'anar a l'antiga ciutat de Pessinunt, que és en un poble molt pobre on fa excavacions la Universitat de Melbourne. Hi vaig arribar rebentat, després de caminar moltíssim. M'hi van acostar en cotxe uns turcs begudíssims que anaven a pescar. No els vaig acompanyar perquè em feia por acabar a urgències. Total, que entro esgotat en aquell poble, que era tan pobre, tot ple de pols i sense aigua enlloc. Vaig trobar una dona gran amb bombatxos que collia prunes vermelles i un home gran, també amb bombatxos i amb turbant, que estava assegut al pedrís. El carrer era de terra. Els vaig saludar i em van tornar la salutació. L'home em va preguntar d'on era i li vaig dir que grec. La dona em va preguntar directament «Fill meu» —jo tenia cinquanta-sis anys, ella en devia tenir seixanta-cinc i l'home setanta, però semblaven molt més grans, eren gent pobra i soferta—, «fill meu, tens pa?». «No». «*Oğlum, suvarmi*, fill meu, tens aigua?» D'aigua sí que en tenia. «I de pa?». «No, jaia, no en tinc». Abans que l'home tingués temps de dir-li que entrés va anar a portar-me un panet calent farcit de patates, pebrot picant i herbes aromàtiques, i em va posar a les mans tantes prunes com havia collit.

Sabeu què és, això? D'una banda, veus les muntanyes escarpades i els camps de batalla i les trinxeres. Sabeu que aquell turó que es diu Kızıl Tepe, Turó Vermell, s'anomena així perquè va quedar amarat de sang. Vaig preguntar a un vell tàtar —perquè allà hi viuen tàtars— i quan li vaig dir on volia anar em va dir que era el seu poble. Després vaig saber que Toydemir en tàtar vol dir «muntanya de ferro». M'ho va dir una tàtara que vivia aquí a Tessalònica. Doncs bé, quan li vaig dir on volia anar, em va donar un bastó, perquè em va dir que hi havia molts gossos salvatges i que era perillós. Quan ens vam acomiadar em va dir «*Savaş kahrolsun*, maleïda la guerra». Doncs això, les muntanyes esquerpes, les trinxeres, els milers de morts a Toydemir, a Kale Grotto...

A les ruïnes de Pèrgam.

Quan vaig trobar dos kurds que hi vivien i parlaven el kurmanji, la seva llengua, i em van ajudar moltíssim, després a un li vaig dir: «Moltes gràcies, però per què ho has fet?», es va posar la mà al cor i em va respondre: «*Insanlık*, humanitat». Si lligues tot això amb els jaciments arqueològics que vaig veure, amb l'aigua que vaig beure d'aquella font antiga

que encara existeix avui dia, si ho lligues amb Pèrgam, amb Aivalí i amb el retorn a la ciutat pairal, entens que això no és turisme, és un retorn a les arrels estroncades de les famílies.

Parlem una mica més de Turquia. Anem primer al passat i després a l'actualitat. En primer lloc, com interpretaven el Gran Desastre les persones amb qui vas parlar? Quina opinió en tenien? Pot haver-hi un punt de trobada entre les dues posicions històriques, grega i turca, sobre aquest tema?

La història s'escriu. Diu la dita occidental que la història l'escriuen els vencedors. No és veritat: la història l'escriuen vencedors i vençuts, i en una guerra la qüestió de qui és el vencedor i qui el vençut es perd entre la boira. Nosaltres interpretem l'expedició a l'Àsia Menor com una expedició per alliberar germans grecs cristians i territoris ancestrals i els turcs la veuen com una guerra d'alliberament. Hi ha el caire militar de la història i el polític i diplomàtic. En part estem d'acord, però nosaltres sempre ho veurem d'una manera i la banda turca d'una altra. Ara bé, és rellevant el fet que els últims vint-i-cinc, trenta anys historiadors importants de tots dos països s'han posat d'acord en alguns punts. En d'altres no, és clar: els turcs diuen que va ser una invasió i nosaltres que no ho va ser, sinó que complíem l'ordre de la Societat de Nacions i les grans potències. També crec que no ens posarem mai d'acord, amb l'excepció de molt pocs historiadors turcs, com Taner Akçam, en el tema de si hi va haver genocidi dels grecs de l'Àsia Menor, del Pontos, durant aquell període. Si prenem el terme genocidi en sentit estricte, sí, n'hi va haver, però si jo vaig i dic això a la televisió turca, em cauran uns quinze anys de presó. Molt pocs historiadors turcs poden acceptar aquest terme i, per tant, és difícil que ens posem d'acord. Cal investigar el període dels Joves Turcs i de les persecucions que hi va haver llavors. Per exemple, la primera persecució a Tràcia, del 1914 al 1922. No pas perquè les duguessin a terme els musulmans de l'imperi otomà, la gent corrent, sinó les autoritats, els mecanismes estatals. Com he dit, la historiografia turca no ho acceptarà mai, això; un dels pocs que sí que ho accepten és Taner Akçam, un altre és Mert Kaya. En tot cas, cal respectar sempre la veritat. D'altra banda, el fet que no s'arribi a un consens sobre el que Grècia defineix com a genocidi, sobre qui va començar les atrocitats, el fet que no hi hagi acord sobre certes qüestions no vol dir que hagi d'haver-hi enemistat i odi per sempre.

Passem a la Turquia moderna. Vós seguïu de molt a prop l'actualitat política turca. La deriva que ha portat els últims quinze anys sembla que implica el retrocés del nacionalisme popular kemalista i el creixement de l'islamisme més o menys fundamentalista. En quin grau afecta això les relacions entre Turquia i Grècia?

Els últims catorze anys es pot dir que la segueixo de molt a prop, sí. Després de tornar de Turquia, el 2008, em vaig posar malalt de càncer. Em vaig passar tretze mesos a casa, pels tractaments. Doncs bé, em vaig imposar el costum de llegir diaris turcs cada dia i vaig començar a aprofundir en la Turquia actual. Els últims vint anys, des de la victòria de l'AKP [Adalet ve Kalkınma Partisi 'Partit de la justícia i el Desenvolupament'], del partit d'Erdogan, el país ha fet un gir determinat. Aquest gir es manifesta d'una manera

especialment aguda després del trencament del partit d'Erdogan amb el moviment liderat per Fethullah Gülen. El 2014 i 2015 encara es va aguditzar més, després dels escàndols de corrupció i la intervenció a la guerra civil de Síria contra els kurds. No oblidem que hi ha entre vint i vint-i-cinc milions de kurds a Turquia i que, amb l'índex actual de natalitat, que és molt alt per als kurds i molt baix per als turcs d'adscripció nacional turca, el 2050, quan la població del país arribi als cent milions, aproximadament, la meitat seran kurds.

En tot cas, no tinc el punt de vista occidental sobre Turquia. És un punt de vista erroni, que condueix a un error rere l'altre. Per començar, cal entendre que el país està constituït, en termes geogràfics, religiosos i d'organització política, per tres unitats: la Turquia de l'Egeu, Anatòlia i el Kurdistan. Kurdistan és com anomenen els kurds la Turquia sudoriental, és clar; els turcs, si senten aquesta paraula, es posen negres. En tot cas, la divisió geogràfica és claríssima, això ho corroboren els turcs mateixos. En termes religiosos, hi ha musulmans sunites, hi ha alevites (el 25% de la població) i una part important de ciutadans turcs que, a causa del llegat kemalista, es consideren ateu. Tot això cal esmentar-ho.

Doncs bé, per als occidentals sembla que el problema sigui el president Erdogan. Per a un observador independent, emperò, el problema no és ell. És una cosa que es pot descriure de la manera següent: revisionisme estructural de l'Estat turc. La Unió Europea i els Estats Units han escollit Turquia perquè sigui la Xina d'Europa. Això implica el trasllat de tecnologia i unitats de producció a Turquia, en lloc d'importar producte xinès. A això es deu l'enorme desenvolupament industrial de Turquia, cosa que ha fet pujar molt el nivell de vida del poble turc, i això no cal dir que és molt positiu. Ara bé, també era d'esperar que això faria créixer la sensació de grandesa, que es tradueix en una redescoberta del passat otomà. Avui dia vivim una realitat neo-otomana, un Estat turc amb una visió de futur que acabarà, molt em temo, en un desastre per a la Turquia moderna.

Turquia sempre havia estat una democràcia d'aquella manera, però ara ja és una dictadura democràtica, una dictadura que es vota a les urnes, per paradoxal que sembli. Per exemple, si fas la més mínima al·lusió al president, com nosaltres podem dir que Mitsotakis és un lladre o que Tsipras és un mentider, allà et jutgen per injúries al president. Si dius alguna cosa que contradiu la política oficial turca es considera una injúria a la República de Turquia. Tal com la veig, la realitat del país és desesperançadora, també per a una part molt gran del poble turc. Ha intervingut militarment a l'Irak, a Síria, a Líbia, no reconeix el dret internacional ni el dret marítim i fa tres anys que Turquia i Grècia estan en crisi permanent. Això és molt lleig. Jo voldria una Turquia democràtica i popular amb voluntat de cooperació, perquè som veïns. La geografia ens ha condemnat.

Parlant d'això. Ens coneixem des del 1988 i hem parlat un munt de vegades d'aquest tema. Vós, per ascendència familiar podríeu detestar sense matisos tot el que té a veure amb Turquia i els turcs, però en canvi no us he sentit dir mai res que vagi en aquesta direcció. Al contrari, més aviat sembla que sentiu simpatia pel poble turc i que el considereu víctima dels seus dirigents i, en general, de la seva història. Podríeu

confirmar, o refutar, aquesta impressió meva? Quines són les relacions actuals, no entre Grècia i Turquia, sinó entre grecs i turcs?

Cal molt d'esforç, com us podeu imaginar, per deixar enrere mil anys de guerres. D'aquests mil anys, uns quatre-cents o cinc-cents nosaltres, els grecs, en tant que «bizantins», vivíem sotmesos, com a esclaus. Això són molts anys. Constantinoble va caure el 1453; Tessalònica, el 1330 i va ser alliberada fa amb prou feines una mica més d'un segle. Vam patir una islamització i una turquització que de vegades eren voluntàries però molts cops van ser a la força. Vam patir l'impost de sang, el *devşirme*, que va fer que milers de nens grecs, armenis, cristians en general fossin islamitzats i constituïssin el cos dels geníssers. Tot això van patir els meus avantpassats, això vam patir els grecs. D'altra banda, durant tots aquests segles vam conviure amb turcs musulmans, amb armenis, amb jueus, amb albanesos, i es van crear, inevitablement, relacions de veïnatge, d'humanitat, d'amistat. També vam ser bons veïns.

Així doncs, tinc comprensió i no odi. Però tampoc no oblido. No vull oblit. Però comprensió i simpatia pel poble turc, tota. No els odio ni els penso insultar mai. Estimo el poble turc. Ara bé, diguem-ho tot i no amaguem les dificultats: sé molt bé que l'exèrcit turc s'entrena per envair Grècia un dia. I també sé que l'exèrcit grec, on jo vaig servir fa temps, s'entrena per repel·lir aquesta invasió. Per repel·lir-la, perquè dir que nosaltres atacarem Turquia des de les illes és ridícul.

La qüestió és que jo els veig com a germans i voldria que ells m'hi veiessin a mi. Aquesta mena d'antipatia que diem només la tinc per qualsevol Estat, no només el turc, que en lloc de donar al seu poble pa, educació i llibertats, li alimenti l'odi pels veïns, pels altres éssers humans. I em sap molt de greu que Grècia i el poble grec, no només els seus dirigents, rebin insults i menyspreu. En el pla personal, però, malgrat que de vegades la primera impressió que pot tenir un grec d'un turc és de sospita i d'antipatia, si ens coneixem més bé les coses milloren. Ho veig en mi i ho veig en els altres. La manera que la situació millori, em sembla a mi, és que ens coneguem millor amb el poble turc, amb la gent de l'altra banda de l'Egeu.

Hem arribat al final de l'entrevista. Acabem amb una mirada al present i l'intent de construcció d'un futur. Té solució, el desastre de l'Àsia Menor? Les conseqüències d'aquest esdeveniment històric es poden redreçar?

El desastre d'Àsia Menor és una invalidesa permanent. Va comportar el desarrelament d'una cultura amb tres mil anys d'antiguitat. Aquesta pàtria nostra sempre s'aguantava sobre dos peus. Ara ens en falta un. Això no vol dir que l'haguem de recuperar envaint altres països o destrossant Turquia, de cap manera. Sigui com sigui, confio que aquesta amputació no conduirà a una invalidesa espiritual.

Això ho dic perquè la construcció del futur va començar l'any 1923 amb els nostres avantpassats, que a totes les desgràcies que havien patit no es van preguntar mai «per què ens ha passat això a nosaltres?». D'esdeveniments històrics n'hi ha molts de decisius.

Sobre si les conseqüències es poden redreçar, no, no hi ha res a redreçar, són pàtries perdudes. La qüestió és no oblidar. Com he dit abans, ni odio ni oblidó. Si oblides, et torna a passar el mateix.

A partir d'aquí, tenim una pàtria petita i hi hem de crear tradicions noves. Defensar la nostra civilització i la nostra pàtria. Quina és la nostra pàtria? El nostre veïnat antiquíssim en aquest món. Per mi, el millor homenatge als meus avantpassats, als grecs d'Àsia Menor, Tràcia, el Pontos, Cilícia, Armènia, Capadòcia... és que responguem a una pregunta fonamental: si continuarem sent un eixam d'afàsics o si serem els agents, els subjectes, d'un renaixement de la civilització grega.

Ni odi, ni oblit. D'aquesta manera, em sembla, honoro la meua història i la meua vida, i d'aquesta manera estarem orgullosos dels nostres avantpassats, i ells de nosaltres.

Us agraïm enormement la bona disposició i l'amabilitat. Ens heu donat un munt d'informació d'interès tant per al passat com per al present. Voleu afegir-hi alguna cosa més?

Que tant de bo que veiem dies millors. Que visquem en pau, sense massacres ni onades de refugiats, i que tinguem un futur millor, nosaltres i el planeta on vivim.

Dimitrós Ioannidis [Georgiadis], a cavall de *Kitsos*, de raça àrab, que en 1940 fou requisat per l'exèrcit grec i va anar a la guerra d'Albània; mai no en va tornar.

Foto feta en 1933.

Entrevista: RUBÉN J. MONTAÑÉS

Transcripció: ALÉXANDROS GEORGIADIS

Traducció: RUBEN J. MONTAÑÉS, TONI GÓNGORA i PAU SABATÉ